

ARISTOTELES NA HORE SAINT-MICHEL (VO SVETLE ROVNOMENNEJ PUBLIKÁCIE S. GOUGUENHEIMA)

Aristotle on Mount Saint-Michel (In Light of S. Gouguenheim's Publication Bearing the Same Title)

Jozef Sivák

DOI: 10.17846/CL.2017.10.1.140-149

Abstract: SIVÁK, Jozef. *Aristotle on Mount Saint-Michel (In Light of S. Gouguenheim's Publication Bearing the Same Title)*. This paper wants to bring to Slovakia the probably unknown controversy about the roots of Christian Europe, which was provoked by the publication (published eight years ago) of the work of the French medievalist and former professor at Sorbonne – and which continues unabated. Did Islam bring Aristotle to Europe, or did the Christian West have its own translators, especially at Mount Saint-Michel near the Atlantic coast of France? S. Gouguenheim's answer to the first part of the question is negative. Followed by further positive opinions by historians, such as F. Braudel, and philosophers such as Roger-Pol Droit, R. Brague and others, this view is gaining more supporters. To the detriment of the formerly prevailing official opinion, current research also suggests the fact that Averroes himself had no influence within Islam, the Hellenization of which was very limited.

Key words: *French philosophy, History of mediaeval Philosophy, Aristotle, Islam, S. Gouguenheim*

Abstrakt: SIVÁK, Jozef. *Aristoteles na Hore Saint-Michel (Vo svetle rovnomennej publikácie S. Gouguenheima)*. Príspevok približuje na Slovensku zrejme neznámu a pokračujúcu polemiku okolo koreňov kresťanskej Európy, ktorú vyvolalo uverejnenie práce francúzskeho medievalistu a bývalého profesora na Sorbone pred ôsmimi rokmi. Uviedol Aristotela do Európy islam, alebo mal kresťanský Západ vlastných prekladateľov, a to najmä na Hore Saint-Michel pri atlantickom pobreží Francúzska? Odpoveď S. Gouguenheima na prvú časť otázky je záporná a po pozitívnych stanoviskách historikov ako F. Braudel, filozofov ako Roger-Pol Droit, R. Brague a i. si získava ďalších priaznivcov. V neprospech donedávna prevládajúcej oficiálnej mienky svedčí aj to, že sám Averroes nemal nijaký vplyv v rámci islamu, ktorého helenizácia bola veľmi obmedzená.

Kľúčové slová: *francúzska filozofia, dejiny stredovekej filozofie, Aristoteles, islam, S. Gouguenheim*

Úvod

Tento príspevok si nerobí nijaký nárok na originalitu, len chce priblížiť na Slovensku zrejme neznámu polemiku okolo koreňov kresťanskej Európy, ktorú vyvolalo uverejnenie, pred ôsmimi rokmi, práce francúzskeho medievalistu a bývalého profesora na Sorbone S. Gouguenheima.

Uviedol helenizmus a najmä Aristotela do Európy islam, alebo mal kresťanský Západ aj vlastných prekladateľov? Odpoveď S. Gouguenheima na prvú časť otázky je záporná a po pozitívnych stanoviskách historikov a filozofov ako F. Braudel, J. Le Goff, Roger-Pol Droit, R. Brague a i. si získava ďalších priaznivcov. S tým súvisí ďalšia otázka. Vzťahuje sa výraz *Ex oriente lux* na arabský východ, ktorý prišiel osvietiť „temný“ stredovek, aby pripravil pôdu pre Renesanciu?

Hoci táto polemika ešte pokračuje, otázka prínosu islamu znova nadobudla na aktuálnosti v súvislosti s dnešnou „migračnou krízou“, ktorá zasiahla Európu.

Historický prehľad zdrojov helenizmu

Boli a sú známe viaceré zdroje helenizmu v Európe, avšak zdôrazňuje sa, ak sa nepokladá za výlučný, len (andalúzsky) islam. Zalistujme teda v niektorých príručkách dejín filozofie či v encyklopédiách.

Počnúc Ernstom von Asterom (Aster 1963) k rozmachu scholastickej filozofie dochádza v 12. stor. vďaka oboznámeniu sa s hlavnými dielami arabskej filozofie, a to zásluhou Chatreskej školy. Sýrčania a kresťanskí Arabi priniesli grécku filozofiu do islamu. Najskôr, pričinením *falásifov*, novoplatonika al-Farábiho, potom Ibn Síná (Avicenna) spropaguje Aristotela medzi Arabmi. Naňho nadviaže al-Ghazálí. Najvýznamnejším predstaviteľom arabskej filozofie, ako sa vie, bude z Cordóby pochádzajúci Averroes (Ibn Rušd, 1126 – 1198), ktorého napokon samotní Arabi vyvezú do Maroka. Aristoteles bol pre neho Filozofom (s veľkým F).

Aristotelov korpus potom sprostredkujú Západu židovskí filozofi svojimi prekladmi a komentármi. Menovite to bude španielsky žid Ibn Gebirol (1020 – 1070), nie však Arab Avicbron. Za najvýznamnejšieho židovského filozofa sa pokladá Moše Maimonides (ben Maimon, Cordóba, 1135-1204, Káhira), aristotelovec.

Cez Toledo prichádzali preklady Aristotela nielen z arabčiny, ale aj priamo z gréčtiny, ktoré uzavrie Wilhelm von Moerbeke (zom. 1286), radca a spolupracovník Tomáša Akvinského. Množiaci sa pramene a dokumenty budú impulzom na zakladanie kláštorných, dómskych škôl a napokon univerzít. Štafetu potom prevezmú dominikáni a františkáni.

Karl Vorländer (Vorländer 1919) podáva dejiny vplyvu islamu v širšom kontexte a podrobnejšie, a to počnúc bagdaským kalifátom, kde sa presťahovali poslední novoplatonici aténskej školy a končiac františkánmi, ktorí už budú pracovať s gréckymi textami. Medzitým je, pravda, Španielsko, kde sa Arabi najviac prejavili ako duchovní sprostredkovatelia medzi Východom a Západom. Sami však, konštatuje Vorländer, túto akvizíciu nerozvíjali, nehovoriac o tom, že preklady z arabčiny do latinčiny neboli plnohodnotné: neopierali sa o originál.

Vorländerov súčasník E. Bréhier (Bréhier 1928) pokladá vplyv Aristotela na uvedených arabských filozofov za sprostredkovaný novoplatónstvom, ba aj sa zamieňa s Plotinom. Čo sa týka rozšírenia autentického Aristotela na Západe, prispievajú k tomu najmä preklady jeho diela do latinčiny. Potrvá však, kým ho, tohto pohana pre jedných a „predchodcu Krista v prirodzených veciach“, pre druhých, európske kresťanské prostredie prijme, pravda, za cenu jeho neskoršej kresťanskej interpretácie. Získa však aj filozofia: zo slúžky sa z nej stane pomocnica teológie.

Vorländerov neskorší krajan Eberhard Orthbandt (Orthbandt 1985) charakterizuje arabsko-helénsku kultúru ako reakciu na rímsko-kresťanskú štátnu cirkev, nadviažuc na helénsky synkretizmus a teozofiu.¹ V porovnaní s touto cirkvou bude islam údajne tolerantnejší voči inovercom

¹ Tzv. „dobrí“ cisári a menovite Antoninus Pius budú ešte podporovať filozofov, dokonca tomu málu, čo ostane, odpustia dane. Avšak Justinián nechá v 1. pol. VI. stor. zatvoriť štyri aténske filozofické školy.

ako aj voči partikulárnym prírodným vedám. Preto sa arabsko-helénski vedci a filozofi budú orientovať na medicínu a z Aristotela ich bude zaujímať najmä jeho systém vied.

V prechode ku scholastike rozhodujúcu úlohu zohrá cisár Fridrich II. (1194 – 1250, rímsko-nemecký cisár od r. 1220) – jeho predkovia mali vikingský (slovanský) pôvod – ktorý vyrástol v grécko-arabskom prostredí Palerma a ktorý nariadil, aby Aristotelove prírodné spisy boli po prvý raz preložené do latinčiny, a to aj napriek dogme o západokresťanskej cirkvi, prijatej na IV. Lateránskom koncile za Inocenta III. Ak bolo ťažké, ba nemožné sa protiviť cisárovi, o to viac vynikajú odvaha a úsilie Tomáša Akvinského, inak príbuzného menovaného cisára, pri zavádzaní aristotelizmu do tomizmu.

A aký názor mal na recepciu Aristotela na Západe Josef Kratochvíl (Kratochvíl 1929), český medievalista. Aj podľa neho, odhliadnuc od *Organonu* (ktorý už bol známy), problém bol v tom, že ostatné Aristotelove spisy boli preložené do latinčiny z arabčiny, teda nie z gréčtiny, pričom ani arabské preklady neboli pôvodné, keďže vychádzali zo sýrčiny. Tieto latinské preklady tak boli natoľko nespoľahlivé, že Parížsky koncil v r. 1210² zakázal štúdium *Fyziky* a *Metafyziky*, pravda, spolu s panteistickými názormi. A až po prekladoch priamo z gréčtiny bude zákaz zrušený.

Náš súčasník Alain de Libera, ktorý vydal svoju *Stredovekú filozofiu* (Libera de 2001) v r. 1993, teda pred Gougenheimovým Aristotelom, bude jedným z najväčších kritikov nášho autora. Podrobne v nej vyloží koncepcie predstaviteľov východného i západného islamu, ktorý nás tu zaujíma najviac, konštatujúc, že s koncom kresťanského stredoveku sa z islamu filozofia vytratí, skončí sa tradícia „translatio studiorum“ a moslimovia budú rezignovať aj na svoj podiel v dedičstve Západu. Až v osobitnej, VIII. kapitole, sa de Libera vráti ku grécko-latinskému Aristotelovi, o ktorého sa po Boëthiovi (480 – 524) pričíní najmä Jakub z Benátok a i.³ Tá istá kapitola obsahuje aj podrobnú bibliografiu týchto prekladov a prekladateľov.

Nakoniec, autori diela *Encyclopaedia Beliana* (Beliana I 1999, 369) mali dosť materiálu pri písaní hesla *Aristotelizmus*, pod ktorým je však uvedené len toľko, že do „Európy ho [Aristotela] opäť priniesli až v 12. stor. najmä sýrski, arab. (...) a žid. (...) komentátori.“⁴

Možno tak konštatovať, že šírenie helenizmu v Európe, v ktorej i mimo nej panovala čulá výmena tovarov, myšlienok, diel atď., bolo viacdrojové a ani poznatky či vynálezy neboli viazané výlučne na jedno etnikum či náboženstvo. Algoritmus prišiel z Uzbekistanu, za matematický pojem nuly vďačíme Indii. Buzola či šek sú zas arabskými vynálezmi.

Tak či onak, tzv. podlžnosť Západu voči moslimskému svetu za grécke dedičstvo uvádzajú do pochybností rôzni autori už po stáročia, ako Petrarca v XIV., Leonhart Fuchs v XVI., E. Renan v XIX. stor. a bližšie k nám, A. Koestler. Podlžnosť by v konečnom znamenala hierarchiu medzi stredovekými civilizáciami a nahradenie západného (výbojného) etnocentrizmu etnocentrizmom východným.⁵

Gougenheimove tézy

V tomto historickom kontexte, vzdialenom či novšom, sa objavuje Gougenheimova práca, vyvolajúc živé reakcie v médiách i odbornej verejnosti a to tak pozitívne, ako aj negatívne, v tomto prípade dokonca v podobe petícií. Nepripomína nám to niečo z našej nedávnej minulosti

² A. de Libera píše, že to bol koncil Senskej cirkevnej provincie.

³ Napr. Mikuláš Sicílsky a Bartolomej z Messiny.

⁴ Podrobnejšie o učení arabských filozofov, pozri (Beliana VII 2013, 218)

⁵ Križiacke výpravy, ktoré mali za cieľ oslobodiť Svätý hrob, ako sa vie, sa skončili neúspechom a obdobie „Pax christiana“, ktoré bude nasledovať aj vďaka zadržiavaniu nájazdníkov z Východu pravoslávny Ruskom, európsky Západ využije pre svoj civilizačný rozmach.

i prítomnosti? Iste s tým súvisí aj dobový kontext ovplyvnený Správou Európskej únie z r. 2002⁶, podľa ktorej by sa malo v školských učebniciach urobiť miesto islamu ako súčasti európskeho dedičstva.

Hoci je Gouguenheim blízky filozofom ako J. Heers a R. Brague – jeho *Európa, rímska cesta* bola preložená do češtiny (Brague 1994) – a získal aj sympatie historikov ako Cl. Gauvard a J. Le Goff, stane sa najmä on stredobodom pozornosti médií i odbornej verejnosti, a to preto, lebo chce otvoriť diskusiu o tom, z čoho sa stalo klišé: nespochybniteľný islamský prínos k formovaniu Európy. Pritom, čo možno pokladať za poľahčujúcu okolnosť, koncipoval svoju prácu ako esej určenú širokému publiku.

a) Helenizmus a arabský svet

Predovšetkým, podľa Gouguenheima, helenizmus arabsko-moslimskej kultúry je povrchný, keďže moslimskí Arabi nevedeli grécky a antické dedičstvo poznali len z druhej ruky, od Sýrčanov, pričom Západ nielenže nebol nikdy celkom odrezaný od helénskych zdrojov (Konštantinopolis, Boëthius atď.), ale sám si vytvoril vlastnú cestu ku gréckemu vedeniu prostredníctvom prekladov z gréčtiny do latinčiny ešte pred konfrontáciou s islamom.⁷ Kde je vôľa, tam je aj cesta, ako sa hovorí a okrem osvietených vládcov za „renesanciami“ na Západe stoja aj cirkevní činitelia ako hybný faktor. Entuziazmus niekoľkých vzdelancov, hoci neboli početní ani v jednom tábore, by nebol stačil na vybudovanie civilizácie.

Svedčí o tom prekladateľská činnosť mníchov odpisovačov na Hore Saint-Michel⁸, medzi ktorých zaraďuje už spomenutého Jakuba z Benátok (†1150), ktorý Aristotela prekladal pol storočia ešte pred prekladmi z arabčiny vyhotovenými v Salernne či v Tolede. Tak sa vďaka tejto činnosti sprístupní celý Aristoteles, aj keď v preklade, ktorý je ešte príliš doslovný, čo bolo inak charakteristické pre prekladanie v tej dobe.

Gouguenheim túto svoju tézu odôvodňuje tým, že zatiaľ čo rozum je spoločným základom gréckej a kresťanskej kultúry, Arabi ovládali grécku vedu len pasívne, rozum nebol ich privilegiom. Treba dodať, že rozum a vôbec „gréctvo“ pokladali za niečo vonkajšieho voči svojmu monoteistickému náboženstvu. Islamský svet VIII. – XII. stor. to nie je len islam, ale aj islamská spoločnosť a islamskí vzdelanci, čo komplikuje vzťahy s gréckym vedením. Pri porovnávaní rôznych civilizácií tak treba brať do úvahy právne systémy, miesto človeka v nich a ich vzťah k posvätným textom z hľadiska miery slobody ponechanej ľudskému rozumu. Kým v Európe došlo v XVI. stor. ku kvalitatívnemu skoku od „vedeckého vedenia“ k „vede“ vďaka takým menám, ako Koperník, Kepler, Viète, Descartes a i., v islamskom svete k takému skoku nedošlo. Možno to ilustrovať najmä na príklade matematiky, ktorá u Grékov, Indov a Arabov ostala na úrovni rétoriky vzťahujúcej sa na každodenný život. (Gouguenheim 2008, 23).⁹

⁶ Správa bola zrejme vypracovaná bez dostatočnej konzultácie odborníkov. Gouguenheim však našiel odvahu na ňu reagovať.

⁷ Po páde Západorímskej ríše prerušené spojenie s antikou obnoví Byzancia, ale aj stredoveký Západ je podľa Gouguenheima nemenej motivovaný dopytom po vedomostiach, ktoré nachádzal v gréckych textoch uchovaných najskôr na svojom území (Taliansko, Sicília, Severné Francúzsko), a potom v Byzancii *via* južné Taliansko a Sýriu. Možno tak hovoriť skôr o podlžnosti voči Východorímskej ríši.

⁸ Úloha kláštorov a ich obetavých a nezištných chovancov bola pre stredovekú vzdelanosť nezastupiteľná, vynachádzalo, vyrábalo, tvorilo, vyučovalo sa v nich prakticky všetko: od ozubených kolies po literatúru. Aj predloha nášho štátneho znaku je ich výtvarom. Konkrétne sú to benediktíni, ktorých symbolom je dvojité kríž na trojvrší.

⁹ Grécko tu predstavuje výnimku svojím skepticizmom, svojou „epoché“, ktorá viedla k emancipácii voči

Ďalšia Gouguenheimova téza spočíva v odmietnutí porovnania medzi „islamským osvietenstvom“ zrodeným v dobe Ríše Abasidov a Osvietenstvom XVIII. stor.¹⁰ Totiž, také porovnanie by udržiavalo pri živote ďalšie prekonané kliše charakterizujúce stredovek ako „dobu temna“ podľa akejsi čiernej legendy. Tento príliš zúžený pohľad na stredovek nezohľadňuje navyše súčasné výskumy. Islamský helenizmus je skôr predĺžením neskorej antiky, než znovuoobjavením aténskeho klasicizmu, ako o tom svedčí záujem o novoplatonizmus uprednostňovaný pred platonizmom a čo sa týka Aristotela, vykresluje ho protirečivo. Islamský svet je v ňom prezentovaný ako niečo homogénne, kde sa islamizmus zamieňa s „arabitou“, zatiaľ čo kresťanskí Arabi a arabizovaní kresťania predstavovali v tej dobe (okolo r. 1000) ešte polovicu vtedajšej arabskej populácie.

Ďalej, zjednodušuje sa v ňom vzťah medzi náboženstvom a vedením, pričom hlavné slovo patrí Bohu tak, ako je vyslovené v Koráne. Práve viera v Korán dáva iný význam termínom ako veda či vedec než mali v antike, čo platí aj o rôznom duševnom rozpoložení, ktoré je s tým spojené.

Tiež treba odmietnuť ako mýtus harmonické spolunažívanie Arabov, kresťanov a židov v Andalúzii za arabsko-moslimskej okupácie. A opakovane si treba s Gouguenheimom klásť otázku, prečo Arabi neaplikovali svoj grécky objav tak, ako Európania a nezúčastnili sa Renesancie.

b) Helenizmus a kresťanstvo

Ak po rímskej civilizácii nasleduje kresťanstvo, s Gréckom a potom s helenizmom ho naďalej spájajú grécky jazyk a grécke reálie, veď Nový zákon je napísaný v gréčtine a až potom bude preložený do latinčiny. Aj stredobodom záujmu boli najskôr evanjelisti a až potom filozofi (Aristoteles, Archimédes a i.). „Kresťanstvo, dodáva Gouguenheim, bolo okrem toho živé, presiaknuté, od samého začiatku, gréckou kultúrou. Dôležitosť pripisovaná Duchu svätému a Božiemu slovu odkazuje na pojmy obohatené gréckym myslením.“ (Gouguenheim 2008, 25).

V rámci kresťanstva dochádza aj k postupnému oživeniu gréckeho výchovného systému, *paideiy*, zaniknutého v polovici VI. stor., a to predovšetkým vďaka kresťanom žijúcim na okrajoch Byzantskej ríše, ktorí sa pustili do prekladania gréckych diel do starej sýrčiny už v V. stor., dávajúc prednosť filozofickým a vedeckým spisom s cieľom odstrániť niektoré nedokonalosti Biblie na jednej strane a reagovať na vtedajšie teologické dišputy na druhej strane. Tak popri kresťanskej viere pretrvala aj antická *paideia*.

Antické dedičstvo sa zmenšilo aj z jazykových dôvodov: „Vzdelaní Rimania ovládali gréčtinu, a teda nepocítovali potrebu prekladať klasické diela. Keď sa ovládanie gréčtiny vytratilo, tieto texty sa stali nepoužitelnými a boli zanechané.“ (Gouguenheim 2008, 27).¹¹ Čo sa však nevytratilo, bol záujem o grécku kultúru sťa „intelektuálnu maticu“ zo strany cirkevných hodnostárov a teológov. „Cirkevní otcovia uvažovali pomocou logických kategórií gréckeho myslenia; boli dedičmi *logu* (*logos*). A keď ich čítame, nepriamo sa zúčastňujeme na istých črtách klasickej kultúry.“ (Gouguenheim 2008, 28).

Západ sa stáva miestom azylu pre Grékov a Sýrčanov utekajúcich pred náboženským prenasledovaním zo strany byzantských cisárov či pred arabskou okupáciou. Prinášajú knihy a rukopisy,

prírode, čím sa pripravila pôda pre budúce abstraktné a formalistické uvažovanie, ktoré charakterizuje európsku vedu.

¹⁰ „Ríša Abasidov vraj bola nielen „mostom“ medzi antikou a latinským Západom, ale navyše, by bola, počas štyroch storočí, predstavovala tvorivý svet, v ktorom má svoj pôvod istá vedecká revolúcia.“ (Gouguenheim 2008, 13).

¹¹ Od Gouguenheima sa dozvedáme, že v VI. stor. celé antické dedičstvo predstavovali len štyri knihy: Macrobius *Komentár k Scipiovmu snu*, *Svadba Merkúra a Filológie* od M. Capellu, Calcidius preklad a komentár *Timaia a Útecha z filozofie* od Boëthia.

ktoré prichádzajú aj inými kanálmi, keďže vzťahy s Byzanciou neboli nikdy prerušené. Nehovoriac o tom, že Sicília a taliansky juh boli obývané gréckymi enklávami už od staroveku a aj grécka kultúra sa tam udržala od VII. do XII. stor. nepretržite. V VII. stor. prichádzajú ďalší utečenci z Grécka a Lepanta do Ríma. Iní Gréci sa usadia v Nemeckej ríši (kláštory v Trevíre a v Reichenau), v Katalánsku, prichádzajúc nielen z Grécka, ale aj zo severnej Afriky, z Arménska. Z mnohých z týchto utečencov, prisťahovalcov či cestovateľov sa stanú slávne mená, ktorým autor venuje dost miesta.

Niektorí z nich sa dostanú aj na kráľovské dvory. Už sme sa dotkli úlohy vysokej šľachty pri propagovaní gréckej kultúry na Západe. Podľa Gouguenheima táto úloha nebola len politická, ale kráľovské elity samotné sa zaujímali o túto kultúru, rozvíjali ju, podporovali, zhromažďovali dokumentáciu, vychovávali v nej svojich potomkov, pravda, aj s úmyslom upevniť a odôvodniť svoju moc prostredníctvom rozumových argumentov. Platí to o francúzskej karolovskej dynastii, ako aj o ottovských panovníkoch Nemeckej ríše v intervale od VIII. do X. stor.

c) Otázka identity

Ako je to potom s identitou Európy, na ktorú poukazujú jej korene? Vlastne ide tu o viacero identít, pričom sú namieste niektoré rozlišovania. Najskôr treba rozlišovať medzi arabskou a moslimskou civilizáciou, ktoré sa zamiňajú, hoci sa prelínajú. Pritom vo vzťahu ku kresťanskej Európe je rozhodujúci islam. Miestom stretnutia týchto civilizácií bolo Stredozemné more, avšak ťažko možno hovoriť o stredozemskej civilizácii. Je však kolískou európskej civilizácie, ktorá sa nachádza v Grécku, čo sa týka myslenia a v kresťanstve, čo sa týka náboženstva.

Dostávame sa tak k pojmu „koreňov“, metafore, ktorá však neoznačuje niečo nereálneho, ale práve nejakú konkrétnu realitu, akou sú ľudské spoločnosti s ich kultúrou, vykazujú isté spoločné a permanentné črty: jazyk, spoločný kultúrny priestor atď. „Kultúry sa nerodia naraz, rozvíjajú sa v trvaní a v dôsledku toho majú dejiny a pôvod. Tiež sa neobmedzujú jednoducho na pretrvanie tohto pôvodu, keďže ho predlžujú, odkláňajú, pravda, aj sa od neho odvracajú. Popierať jestvovanie koreňov je toľko ako popierať predlžovanie ľudských spoločností v čase, inak povedané, fakt, že máme dejiny.“ (Gouguenheim, 2008, 178). Pritom treba rozlišovať medzi autentickými a umelými, pravda, mýtickými koreňmi, ak má mať zmysel hovorenie o identite.¹²

Manipulácia s pojmom identity (odmietanie, deformovanie, nahrádzanie) len potvrdzuje jeho dôležitosť a nedeje sa bezdôvodne, ale s úmyslom túto identitu narušiť nahradením jej špecifických črt inými. Ak sa vzdáme identity, nastupuje ideológia: „Stáva sa, že tento postup vychádza z nejakej ideologickej, pravda, politickej vôle: táto smeruje k implementácii jednej kultúry na miesto nejakej inej, teda k deformácii minulosti. Môže to byť prostriedok na produkciu budúcnosti...“ (Gouguenheim, 2008, 178).

Korene sú základom identity daného spoločenstva, identity, ktorá kulminuje v jej kultúrnej identite, v pojme, ktorý by dnešný relativizmus hodnôt najradšej vyškrtol zo svojho slovníka. Potom by bola skoro zbytočná aj práca historika, ktorý má tiež svoju profesionálnu identitu. „Historik má bez váhania odlíšiť to, čo robí takú kultúru a takú civilizáciu špecifickou. Možno je to dokonca jeden z cieľov a hlbokých záujmov jeho postupu: prebádať skrz rôzne civilizačné konštrukcie potenciál ľudskej bytosti v sociálnych, kultúrnych a náboženských vynálezoch...“ (Gouguenheim, 2008, 179).

Gouguenheim tu naráža na dnešnú polemiku okolo identity idúcu od jej minimalizovania až po odmietanie. V tejto súvislosti polemizuje s helénistom a antropológom M. Detiennom, podľa

¹² Tento konflikt identít môže viesť až k občianskej vojne.

ktorého národnú a kultúrnu identitu definovať nemožno a mala by byť nahradená skôr takými pojmami ako jedinečnosť alebo podstata, čo, pravda, nie je to isté. Ako teda definovať kultúrnu identitu?

Bez identity by každý ľudský kolektív bol len zhlukom izolovaných jednotlivcov, ktorých nič nespája, ani dokonca materinský jazyk, lebo jazyk umožňuje výmenu, a teda kultúru. „Kultúrne identity sa majú tak, ako všetky ostatné predmety štúdia historika, odhaliť, stanoviť, skonštruovať na základe prameňov, sôp, svedectiev, ktoré nám zanechali spoločnosti.“ (Gouguenheim, 2008, 179).

Bez identity by tiež nemalo zmysel hovoriť o čínskej malbe, japonskej poézii či stredovekom staviteľstve. To, že sa kultúrna identita vyvíja a transformuje, neznamená nejestvovanie nejakého javu. Ľudská bytosť od kolisky až po hrob je stále tá istá ľudská bytosť. Vedecký a sociálny pokrok je merateľný a porovnateľný, pričom neznamená negáciu dedičstva. Práve „odmietanie existencie koreňov znamená nepripustiť, že ľudské spoločnosti sa vyvíjajú v nejakom priestore, ktorý zaujali a menili v trvaní; odmietajú skutočné alebo predstavované dedičstvá znamená odmietnuť možnosť kultúrnych prenosov.“ (Gouguenheim 2008, 180). Antropológ by mal zahrnúť do svojich úvah aj také determinanty ako história a geografia. Ľudské bytosti nemajú len korene v priestore, ale sú aj členmi spoločných kultúrnych okruhov založených na vedomých i nevedomých schémach – C. G. Jung hovoril o „kolektívnom nevedomí“.¹³ Kultúrna identita ako historická entita má ešte tú zvláštnosť, že je naratívna, čo predstavuje ďalší argument proti jej fiktívnosti.

Za a proti

Proti Gouguenheimovi vystúpilo viacero historikov, medzi ktorými sa nachádzajú dokonca aj kolegovia z pracoviska, kde pôsobil počas písania svojej práce.¹⁴ Vytýkajú mu, že neovláda arabčinu, nepozná arabský svet a ani orientálnych kresťanov, takže čerpal len zo sekundárnej literatúry. On sám sa v rôznych rozhovoroch, ktoré poskytol (Gouguenheim 2009) bránil tým, že ide o prehnanú kritiku jeho koncepcie, motivovanú najmä ideologickými zámermi v kontexte dneška.

Kritický hlas sa ozval aj z Nemecka v osobe Thomasa Ricklina, profesora na Mníchovskej univerzite a historika stredovekej filozofie, ktorý odsúdi Gouguenheimovu knihu ako „vedecky nepoctivú“ a dokonca „nerespektujúcu elementárne pravidlá práce historika.“ (Ricklin 2010). Pritom jeho postoj nepresvedčivo a mechanicky vysvetľuje strachom, podobným tomu, ktorý vraj mala latinská Európa, keď si osvojovala arabské vedenie. Aký strach by mal mať profesionálny historik ako Gouguenheim? Nemecký profesor sa takto vyjadruje potom, čo vyšiel zborník skupiny francúzskych historikov, v ktorom je Gouguenheim prezentovaný ako „islamofób“¹⁵, ktorý, navyše, falšuje dejiny a ide proti tomu, čo je už „konštituované špecialistami“.

Ak je Jakub z Benátok ako prekladateľ a komentátor Aristotela známy, popiera sa jeho prítomnosť na Hore Saint-Michel. Pritom Gouguenheim nie je sám, kto je presvedčený o tejto prítomnosti, myslí si to aj Coloman Viola, špecialita na dejiny kláštora, ktorý bol, podľa neho, miestom, ktoré spolupracovalo na prekladoch Aristotela, ich šírení a ktoré tak pripravovalo príchod „veľkého“ XIII. storočia. V tejto súvislosti sa nášmu autorovi vytýka, že sa zastavil na konci XII. stor. a „nezmapoval“ aj storočia XIII. a XIV., v ktorých, podľa R. Bragua, vplyv arabských mysliteľov na západné myslenie, dosiahne svoj vrchol. A ak sa zastavil už pri XII. stor., urobil tak zámerne, lebo to nasledujúce XIII. stor. je veľmi dobre známe.

¹³ Gouguenheim sám navrhuje výraz, ktorý pokladá za výstižnejší: „kolektívne štruktúry individuálneho nevedomia.“

¹⁴ Napr. J. Verger.

¹⁵ Gouguenheim sa vyjadril aj k tejto nálepke, ktorá, podľa neho, mala prekaziť akúkoľvek serióznou diskusiu.

Spomedzi cudzincov sa na stranu Gouguenheima postaví španielsky arabista Serafin Fanjul, ktorý napíše doslova: „Gouguenheimova kniha je vynikajúca, dobre štruktúrovaná, veľkolepo zdokumentovaná a práve z toho bolí hlava. Keďže je ťažké mu protirečiť historickými argumentmi, prechádza sa k osobnému útoku.“ (Fanjul 2012, 34)¹⁶.

A pokiaľ sa médiá postavili na Gouguenheimovu stranu, tak len preto, aby bránili izolovanú obeť a znevážili univerzitu ovládanú tzv. mandarínmi. Menovaní i nemenovaní „oficiálni“ historici však nemali v hľadáčiku len Gouguenheima, ale aj Fernanda Braudela, R. Bragua, ktorý vyzýval k „hygiene polemiky“ (Brague 2008)¹⁷, a ďalších, Benedikta XVI., medzi nimi.

Záver

Gouguenheim nepopiera existenciu arabskej „connection“, pravda, popri tej byzantskej, ale pred slovom podlžnosť dáva prednosť slovu „prenos“. Uznáva, že Avicenna a i. boli filozofmi, avšak úplne slobodne filozofovať nemohli, lebo boli v zajatí viery.

Prezentovaná polemika svedčí o tom, že ideológie nevymreli, naďalej otravujú slobodnú výmenu názorov, ak ju neznemožňujú, a to aj v tzv. vyspelých západných demokraciách v rámci „politckej korektnosti“. Ale treba povedať aj na ich adresu, seba nevnímajúc, že pokiaľ si osobujú právo hovoriť o etike vedy, najskôr by mali praktizovať etiku filozofie, nezlučiteľnú s „intelektuálnym terorizmom“, lebo aj tento výraz bol použitý.

V neposlednom rade sme tak svedkami toho, že nielen európska reprezentácia, ale aj európska inteligencia sa naďalej stavia odmietavo proti európskej identite, ktorú by mala pestovať, najmä keď ide o historikov, od ktorých, ako aj od každého vedca sa očakáva používanie jednoznačných pojmov. Bez uvedomenia si a prehlbovania tejto identity nemožno hovoriť ani o (pro)európskej integrácii. Gouguenheimova práca je bezpochyby príspevkom do zápasu o túto identitu a aj z tohto dôvodu, popri presvedčivých argumentoch a bohatej dokumentácii, sa pisateľ týchto riadkov stavia na jeho stranu.

REFERENCES

- Aster, Ernst von. 1963. *Geschichte der Philosophie*. 14. vydanie. Stuttgart.
- Brague, Rémi. 1994. *Evropa, rímská cesta* (Europe, the roman way). Praha.
- Brague, Rémi. 2008. Pour une hygiène de la polémique. In *La Nef*, 194, jún. <http://www.lanef.net>.
- Brague, Rémi. 2009. Grec, arabe, européen. A propos d'une polémique récente. <http://www.academia.edu/12090881>.
- Bréhier, Emile. 1928. *Histoire de la philosophie*. Tome I. L'antiquité et le Moyen Age. Paris.
- Büttgen, Philippe et al. 2009. *Les Grecs, les Arabes et nous*. Enquête sur l'islamophobie savante. Paris.

¹⁶ Len poznámkový aparát umiestnený na konci zaberá 42 strán (217-259).

¹⁷ Tento autor, profesor na univerzitách Paríži a v Mníchove, uzatvára svoju kritickú štúdiu venovanú diskutovanej Gouguenheimovej práci slovami: „Meritom prípadu Gouguenheim aspoň je upriamiť pozornosť širokého publika na historický problém, o ktorý je veľký záujem. Tento problém bol až doteraz, buď vyhradený vedeckým monografiám, buď naopak, prenechaný mediálnym eskamotérom, ktorí z neho urobili tendenčné karikatúry. Kniha S. Gouguenheima, situujúca sa v rovine dobrej popularizácie, si predsavzala napraviť tých druhých tým, že čerpá v tých prvých. Nie je to definitívna a vyčerpávajúca práca, o ktorej by sme mohli snívať. Avšak pokiaľ takáto dokonalá kniha zostane v ríši snov, tá Gouguenheimova má tú výhodu, že popiera niektoré skutočnosti, ktoré sa príliš rýchlo pokladali za isté.“ (Brague 2009, 11).

- Detienne, Marcel.* 2005. *Les Grecs et nous.* Paris.
- Encyclopaedia Beliana*, I. zv. 1999. Bratislava.
- Fanjul, Serafin.* 2012. Rozhovor: Le „myth d’Al-Andalus“. In *La Nouvelle Revue d’histoire*, 62, sept. – okt. 2012, 34.
- Gouguenheim, Sylvain.* 2008. *Aristote au mont Saint-Michel. Les racines grecques de l’Europe chrétienne.* Paris.
- Kratochvíl, Josef.* 1929. *Filosofie středního věku. (Mediaeval Philosophy).* Brno.
- Libera, Alain de.* 2001. *Středověká filosofie. Byzantská, islámská a latinská filosofie. (Mediaeval Philosophy. The Byzantine, islamic and latine Philosophy).* Praha.
- Orthbandt, Eberhard.* 1985. *Geschichte der grossen Philosophen und des philosophischen Denkens. Eine Auswahl.* Hanau/Mein.
- Ricklin, Thomas.* 2010. Der Fall Gouguenheim. In *Historische Zeitschrift*, 290/1, 119-135.
- Viola, Coloman.* 1970. L’Abbay du Mont Saint-Michel et la préparation intellectuelle du Grand Siècle. In *Le Monde*, 5. sept. 1970, 6. http://www.coloman.viola.pagespersoorange.fr/Mont_Saint_Michel.html.
- Vorländer, Karl.* 1919. *Geschichte der Philosophie. I. Band: Altertum, Mittelalter und Übergang zur Neuzeit.* 5. vydanie. Leipzig.

SUMMARY: ARISTOLE ON MOUNT SAINT-MICHEL (IN LIGHT OF S. GOUGUENHEIM’S PUBLICATION BEARING THE SAME TITLE). Paper wants to bring in Slovakia probably unknown controversy around the roots of Christian Europe, which was provoke by the publication, eight years ago, of the work of the French medievalist and former professor at the Sorbonne and which continues unabated. Aristotle said Islam to Europe, or the Christian West had their own translators, especially at Mount Saint-Michel near the Atlantic coast of France? S. Gouguenheim’s answer to the first part of the question is negative and after positive opinions by philosophers such as F. Braudel, Roger-Pol Droit, R. Brague and others it is gaining more supporters. In fact Gouguenheim is not the only one who was put into doubt this supposedly exclusive merit of Islam. Before him E. Renan did so, but he was not pleaded. Brague whom *Europe, la voie romaine* is translated into Czech, offers a more complex view on the issue and calls for the “controversy hygiene” whose has fallen sometimes into “intellectual terrorism” from the side of the (conformist) members of French University headed by A. de Libera: recognizing our debt to (Andalusian) Islam, it states that it is impossible to speak of a single source of European Hellenism. The first translations of Aristotle were made by Christians, notably Nestorians. If the Arabs mediated the Greek heritage, themselves did not use it. Averroes himself had no influence within Islam, which Hellenization was very limited. Between propagators of Hellenism there are Stoics, Gnostics, Neoplatonics, founder of Thomism, not to mention the Byzantine philosophy. After the dominance of Marxism and of the one ideology, we thought no longer necessary to distinguish between official and unofficial philosophy. The behavior of our intelligence, including philosophical life in our country for the past quarter of a century not only suggests that ideology did not die, but from presented controversy around a book one we can see that the “Ethics of Philosophy” has hardly progressed in a country with a long philosophical tradition such as France.

Mgr. Jozef Sivák, CSc.
Slovak Academy of Sciences
Institute of Philosophy
Klemensova 19
813 64 Bratislava
Slovakia
filosiva@savba.sk